სტალინის კულტის გავლენა ქართულ ნაციონალიზმზე:

იყო თუ არა სტალინი ქართველი?

მომხსენებელი: ზაალ ანდრონიკაშვილი – ილიას უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი /ბერლინის ლიტერატურის და კულტურის შესწავლის ცენტრის მეცნიერ-თანამშრომელი

მოდერატორი:
ზურაბ ქარუმიძე – მწერალი

ზურაბ ქარუმიძე – ქართული ნაციონალიზმის განვითარების გზას თუ გადავხედავთ, შეიძლება, რამდენიმე ფაზა გამოვყოთ. პირველი მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარიდან იწყება, მაშინ, როდესაც ნაციონალიზმი ევროპის (და არამარტო ევროპის) ქვეყნებში ყალიბდება. ჩვენთან ეს თერგდალეულთა გამოსვლას უკავშირდება, თუმცა, მათი მამების შემოქმედებაშიც ისმის მსგავსი მოტივები. ეს ფაზა მეოცე საუკუნის 20-იანი წლების დასაწყისამდე, სტალინიზმის ეპოქამდე გრძელდება. სტალინიზმმა ნაციონალური იდენტობის ამბები მთელ საბჭოთა იმპერიაში გადაადღაბნა – დაიწყო სიმბიოზი რუსი მეღორე ქალისა და კავკასიელი მწყემსისა. გახსოვთ ალბათ, იყო ასეთი ფილმი "მეღორე ქალი და მწყემსი"[1].

ქართული ნაციონალიზმის განვითარების მეორე ფაზა მე-20[2] ყრილობაზე ხრუშჩოვის გამოსვლის შემდეგ დაიწყო. ამ ფაზას მე საბჭოთა ქართულ ნაციონალიზმს ვუწოდებდი. ის 80-იანი წლების ბოლომდე გრძელედება. 1989 წლის 9 აპრილიდან კი, ქართული ნაციონალიზმის ახალი ფაზა – პოსტსაბჭოთა ქართული ნაციონალიზმი ყალიბდება და იგი დღესც არსებობს. ამ ორ ცხრიანს – 9 მარტსა და 9 აპრილს შორის გრძელდებოდა ქართული საბჭოთა ნაციონალიზმი, – ყველაზე ნარცისული, ინფანტილური და უპასუხისმგებლო ხანა ქართული ნაციონალიზმის ისტორიაში. სწორედ მაშინ ჩამოყალიბდა ის სტერეოტიპები, რომლებიც დღესაც გვიშლის არსებობაში ხელს.

რა თქმა უნდა, ქართველებს ნაციონალური სენტიმენტის შეურაცხყოფის განცდა გვქონდა, რასაც ის მესიჯები განაპირობებდა, რომლებსაც კრემლიდან პერიოდულად,

---

1 მეღორე ქალი და მწყემსი. შავ-თეთრი კომედია. 1941წ. რეჟ. ივან პირიევი.

2 პარტიის მე-20 ყრილობა გაიმართა მოსკოვში 1956 წლის თებერვალში. ამ ყრილობაზე დაიგმო სტალინი და პიროვნების კულტი.

1956 წლის შემდეგაც, 60-70-იანებშიც ვიღებდით ხოლმე. 1968 წელს გამოვიდა "არაჩვეულებრივი გამოფენა". მახსოვს, კინოთეატრში ვუყურებდი ამ ფილმს. იქ ერთი სცენაა, როცა ომი მთავრდება და სტალინის დიდი პლაკატი შემოაქვთ, იმ მომენტში დარბაზში ტაშისცემა ატყდა. მაშინ 11 წლის ვიყავი, ასეთი რაღაცები არ მაინტერესებდა, მაგრამ მაინც ძალიან გამიკვირდა. სულ ორიოდე წლის შემდეგ ბრეჟნევი ჩამოვიდა საქართველოში, გამოვიდა სიტყვით სპორტის სასახლეში, ჩამოთვალა ის ხალხი, ვინც საქართველომ შესძინა მსოფლიოს და როცა სტალინი ახსენა, დარბაზში ისევ აპლოდისმენტები გაისმა.

ამ პერიოდის ქართული ნაციონალიზმის და სტალინის კავშირი აშკარაა. ცხადია, სტალინი ქართველი იყო. ამის დასტურია მისი პატრიოტული ლექსები – *"აყვავდი ტურფა ქვეყანავ, იხარე, ივერთ მხარეო"*; რა მომენტები წაახალისებდა სტალინიზმს საქართველოში? მაგალითად, ცნობილია, რომ 1945 წელს, როცა მეორე მსოფლიო ომი მთავრდებოდა, სტალინი ტაო-კლარჯეთის შემოერთებას აპირებდა და როგორც ამასწინათ ლაშა ბაქრაძისგან შევიტყვე, რაიკომის მდივანიც კი ჰყავდა დანიშნული იქ, გვარად მერკვილაძე. მაშინ პრესაში იბეჭდებოდა ცნობილი ისტორიკოსების – ნიკო ბერძენიშვილის, სიმონ ჯანაშიას სტატიები, ილო მოსაშვილმა პიესაც კი დაწერა ამ თემაზე. მოკლედ, დიდი აჟიოტაჟი იყო ატეხილი. ამასწინათ ეს ამბავი ახალგაზრდებს მოვუყევი, მათ, ვისთვისაც სტალინი მხოლოდ ნეგატიური ნიშნითაა აღბეჭდილი და ძალიან დიდი ემოცია გამოიწვია ამ ამბავმა. ყველამ თქვა – ნეტავ, გაეკეთებინაო!

ეს თემა ჩვენთვის დღესაც აქტუალურია: "საბჭოთა წარსულის კვლევის ლაბორატიორია" უახლეს წარსულს სწავლობს, რათა ის შეცდომები, რაც დავუშვით, აღარ გავიმეოროთ. ბელადომანია, რომელიც უკანასკნელი 20 წლის განმავლობაში თან გვდევს, სწორედ საბჭოთა ეპოქიდან მოგვყვება. საინტერესოა ის ტენდენციაც, რომელსაც სოციალურ ქსელებში ვამჩნევ – საქართველოში, რუსეთთან შედარებით 10 წლის დაგვიანებით, მაგრამ მაინც შემოვიდა ტენდენცია – ახალგაზრდების ერთი ნაწილი მემარცხენეობით, როგორც იდეოლოგიით ინტერესდება. საინტერესოა, აქ როგორ ჩაჯდება სტალინი – როგორც მემარცხენე თუ როგორც ქართველი?

ზაალ ანდრონიკაშვილი – საბჭოთა წარსულის კვლევის ლაბორატორია ერთადერთი დაწესებულებაა საქართველოში, რომელიც საბჭოთა მემკვიდრეობას სერიოზულად იკვლევს. ან არა და – ბევრი რამ, რასაც ის ეპოქა განაპირობებს,

ბოლომდე გააზრებული არ გვაქვს. სტალინიზმიც ჩვენი მემკვიდრეობის ნაწილია. როდესაც მემკვიდრეობაზე ვლაპარაკობთ, ამაში ყოველთვის რაღაც დადებითს მოვიაზრებთ ხოლმე. მაგალითად, სვეტიცხოველს ან ფიროსმანს. სინამდვილეში მემკვიდრეობა შეიძლება უარყოფითიც იყოს, ისეთი, რომელიც შეიძლება სულ არ გინდოდეს, რომ მიიღო – რადიოაქტიურად დაბინძურებული ტერიტორია, რომელსაც ვერაფერს უზამ – იმ სივრცეში ცხოვრება გიწევს და ან მისი გაწმენდა უნდა ისწავლო, ან ასეთ სივრცეში ცხოვრებას შეეგუო. ისტორიული მემკვიდრეობაც, გარკვეულწილად, ასეთი ტერიტორიაა.

ვერ ვიტყვით, რომ საბჭოთა მემკვიდრეობა ყველაფერში უარყოფითია, მაგრამ ფაქტია, მისი შესწავლა ცუდად დავიწყეთ. ჩვენ არა მარტო "საბჭოთა წარსულის კვლევის ლაბორატორია" გვაქვს, არამედ ოკუპაციის მუზეუმიც, რომელიც ცდილობს, წარსული ისე წარმოგვიდგინოს, თითქოს საქართველოს ისტორია 1921 წლიდან 1990 წლამდე გმირული წინააღმდეგობა იყო საბჭოთა ოკუპაციის მიმართ და არა კოლაბორაციონიზმის გრძელი ხანა ისევ ქართველების მონაწილეობით. გავრცელებულია აზრი, რომ ყველაფერი საბჭოთა რუსულია და არაფერი – ქართული. ასეთი შეხედულება ერთ, საბჭოთა მითოსს, მეორე, ურაპატრიოტული მითოსით ანაცვლებს. ოღონდ, ეს მითოსიც სტალინური მემკვიდრეობის ნაწილია.

თავს უფლებას მივცემ, გადავუხვიო ჩვენი დისკუსიის სათაურს და ვისაუბრო სტალინზე, არა როგორც კულტზე, არამედ როგორც კულტურაზე – ოღონდ საბჭოთა სახელმძღვანელოს გაგებით კი არა, არამედ კულტურაზე, როგორც ისეთ რამეზე, რომელიც ცხოვრების სხვადასხვა სფეროებს მოიცავს – პოლიტიკასაც და ხელოვნებასაც. გარდა ამისა ერთ დათქმას გავაკეთებ. შეიძლება მსმენელების ისეთი შთაბეჭდილება შეექმნათ, რომ სტალინის ფიგურას ზედმეტ მნიშვნელობას მივანიჭებ და ამით, იმპლიციტურად და უნებურად, სტალინის ზემნიშვნელოვან როლს ვაღიარებ საბჭოთა კავშირის ისტორიაში და ისტორიისათვის. მე მგონია, რომ ის, რასაც ჩვენ სტალინიზმს ვეძახით - მიუხედავად იმისა, რასაც ქვემოთ ვიტყვი, არ იყო ერთი ადამიანის გააზრებული ქმნილება, არამედ გარკვეული პერიოდის, დაახლოებით 20-30 წლის განმავლობაში ჩამოყალიბდა გარკვეულ სააზროვნო სისტემად. ერთი ადამიანის, ან ადამიანთა ჯგუფის სურვილები და ინტერესები აწყდებოდა წინააღმდეგობას, ეჯახებოდა სხვა ჯგუფების ინტერესს და კულტურაში ილექებოდა. მე კი შევეცდები ამ კულტურის "ინფუთში" (input - ინგლ. წვლილი) სტალინურ კვალს მივყვე.

რუს ემიგრანტსა და პუბლიცისტს, ბორის გროისს[3] სტალინზე საინტერესო გამოკვლევა აქვს, რომელსაც Gesamtkunstwerk Stalin[4] ჰქვია. Gesamtkunstwerk – არც ქართულად და არც რუსულად არ ითარგმნება. ეს გერმანული სიტყვა ფილოსოფოსმა ეუსების ტანდორფმა გამოიგონა 1827 წელს, შემდეგ კი კომპოზიტორმა რიჰარდ ვაგნერმა გამოიყენა ოპერის, როგორც ხელოვნების სხვადასხვა მიმართულებების გამაერთიანებელი ხელოვნების აღსაწერად. გროისის წიგნის სათაური ორმაგია: სტალინი, როგორც Gesamtkunstwerk და სტალინის Gesamtkunstwerk. გროისს ჰქონდა, საკამათო, მაგრამ საინტერესო თეზისი – სტალინი კი არ დაუპირისპირდა ავანგარდს, არამედ ის თავად იყო ავანგარდის გაგრძელება, უბრალოდ, ისეთ მასშტაბებში, როგორიც ნებისმიერი ავანგარდისთვის წარმოუდგენელი იქნებოდა 1910–20-იან წლებში. ამჯერად გროისს დავესესხები მის მიგნებას სტალინის, როგორც Gesamtkunstwerk-ის (ავტორის) შესახებ: ამ თვალსაზრისით სტალინიზმი რეალობასა და ფიქციას შორის საზღვრების ერთობ თავისებურ გაგებას გულისხმობს.

ჩემი პირველი - საკამათო - თეზისი ასეთი გახლავთ: სტალინი ნაციონალისტი იყო. ესაა ჩემი პასუხი კითხვაზე, იყო თუ არა სტალინი ქართველი. ბევრს ალბათ გაუკვირდება, იტყვიან, ის ხომ იმპერიალისტი და ამხელა იმპერიის საჭეთმპყრობელი იყოო, მაგრამ ვფიქრობ, და შევეცდები, დავამტკიცო კიდეც, რომ სტალინი იმპერიასაც ნაციონალისტური პრიზმიდან უყურებდა. მისთვის იმპერია არ ყოფილა უნივერსალური პროექტი: ის დიდი ნაციონალური სახელმწიფო იყო. ერთ-ერთი საბჭოთა *აპორია*[5] სწორედ მრავალეროვნულობას და ერთეროვნულობას შორის გადაუწყვეტელი პრობლემა გახლდათ. სტალინის ნაციონალისტური საფუძვლების დასამტკიცებლად ბუნებრივია არ იკმარებს მისი პატრიოტული ლექსი *"ვარდს გაეფურჩქნა კოკორი"*, მაგრამ ამ ლექსში ჩადებულია რაღაც, რაც უცნობია სტალინის დასავლელი მკვლევარებისთვის: კერძოდ ქართული ინტელექტუალური კონტექსტის გავლენა მის უფრო გვიანდელ შეხედულებაზე. ეს საინტერესოა, რადგან მან საქართველოდან სემინარიაში მიღებული განათლება წაიღო; ასევე, ჩემი აზრით, იმ იდეების ნაწილიც, რომელიც კარგად ჩანს თეორიულ ნაშრომში "მარქსიზმი და ეროვნული საკითხი", რომელიც სტალინმა ლენინის დაკვეთით 1913 წელს დაწერა.

---

[3] ბორის გროისი (1947–) ფილოსოფოსი, მედიისა და ხელოვნების მკვლვარი. ნიუ–იორკის უნივერსიტეტის სლავისტიკის პროფესორი.
[4] Gesamtkunstwerk Stalin. München — Wien: Hanser Verlag (Edition Akzente), 1988.
русс. версия: Утопия и Обмен (Стиль Сталин. О Новом. Статьи). Москва.: Знак, 1993.
[5] აპორია - ანტიკურ ფილოსოფიაში - დაუძლეველი ლოგიკური წინააღმდეგობა რაიმე პრობლემის გადაჭრისას.

ერის სტალინისეული დეფინიცია ხუთი კომპონენტისგან შედგება. ესაა ენის, ტერიტორიის, ისტორიის, კულტურისა და ეკონომიკის ერთობლიობა. შეგვიძლია იმაში, თუ როგორ უყურებს სტალინი ერს, თერგდალეულების კვალი დავინახოთ. ამ სტატიაში მკვეთრადაა გატარებული ერთი ხაზი – ტერიტორიულობის საკითხი. ამ ნაშრომში სტალინი ავსტრო-უნგრელ სოციალ-დემოკრატებს აკრიტიკებს, რომლებიც ამბობენ, რომ პროლეტარიატი ტერიტორიაზე მიბმული არ არის და, ვთქვათ, ებრაელი მუშა, რომელიც მსოფლიოს ნებისმიერ წერტილში იმყოფება, ებრაელია. სტალინი ამტკიცებდა – ერს აუცილებელად სჭირდება ერთი კონკრეტული ტერიტორია და თუ ტერიტორიული ერთობა არ არსებობს, იქ სხვა ერთობები არ მუშაობს და შესაბამისად ვერც ერზე ვილაპარაკებთო. ეს მნიშვნელოვანი ბირთვია, რომელიც სტალინიზმში მოგვიანებით განვითარდა.

ძალიან ძნელია სტალინს ნაციონალისტი დავარქვათ იმ პოზიციის გათვალისწინებით, რომელიც მან 1922 წელს, ე.წ. ქართულ საქმეში მემარჯვენე უკლონისტების წინააღმდეგ დაიჭირა. მემარჯვენე უკლონისტებს, ფილიპე მახარაძისა და ბუდუ მდივნის[6] მეთაურობით სტალინთან და სერგო ორჯონიკიძესთან კონფლიქტი ჰქონდათ საბჭოთა კავშირის ტერიტორიული მოწყობის გამო. უკლონისტებს უნდოდათ, რომ საქართველო ცალკე შესულიყო სსრკ-ში, ხოლო სტალინი და ორჯონიკიძე ამიერკავკასიის ფედერაციის საბჭოთა კავშირში მთლიანად შესვლას ემხრობოდნენ და გაიტანეს კიდეც ეს ხაზი. მიუხედავად ამისა, სტალინის პოზიციამ 20-იანი წლებიდან მოყოლებული შეცვლა დაიწყო.

1924 წლიდან მოყოლებული ძალიან საინტერესო დებატები დაიწყო. ორი მთავარი პროტაგონისტი ამ დებატებისა სტალინი და ტროცკი[7] იყვნენ. ორი მთავარი დაპირისპირებული თეორია კი – მსოფლიო რევოლუცია და სოციალიზმის გამარჯვებაა ცალკე აღებულ ქვეყანაში. ტროცკი ფიქრობდა, რომ რევოლუცია უნდა მოხდეს მთელ

[6] **ბუდუ (პოლიკარპე) მდივანი –** ცნობილი რევოლუციონერი, რუსეთის სოციალი-დემოკრატიული მუშათა პარტიის წევრი 1903 წლიდან; რევოლუციის და სამოქალაქო ომის აქტიური მონაწილე ამიერკავკასიაში; 1920-1921 წწ. რუსეთის კომპარტიის (ბ) ამიერკავკასიის ბიუროს წევრი; 1921 წ. ივნისიდან საქართველოს რევოლუციური კომიტეტის თავმჯდომარე, 1922 წლიდან საქართველოს ცენტრალური კომიტეტის პრეზიდიუმის წევრი. ქართველი ნაციონალ-უკლონისტების ერთ-ერთი ხელმძღვანელი, ხოლო შემდგომ, საკავშირო ტროცკისტული ორგანიზაციის აქტიური წევრი. 1928-1930 წლები გადასახლებაში სამარაში გაატარა. 1936 წ. ბ. მდივანი იყო საქართველოს სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილე, 1936 წ. 17 ოქტომბერს დააკავეს ტროცკისტულ ორგანიზაციაში მონაწილეობის ბრალდებით, დახვრიტეს 1937 წელს.

[7] **ლევ ტროცკი** (1879–1940) - რუსი რევოლუციონერი, ლენინთან ერთად „ისკრის“ დამაარსებელი, 1917 წლის რევოლუციის ერთ-ერთი ორგანიზატორი, სამხედრო კომისარი. დაუპირისპირდა ლენინს და სტალინს, რისთვისაც გარიცხეს პარტიიდან და 1932 წელს საბჭოთა კავშირიდან გააძევეს. მოკლეს მექსიკაში 1940 წელს. არის ტროცკიზმის მთავარი იდეოლოგი.

მსოფლიოში, სტალინი კი ემხრობოდა იდეას, რომ შესაძლებელი იყო სოციალიზმის ერთ სახელმწიფოში გამარჯვება. მოგეხსენებათ, გაიმარჯვა სტალინის მოსაზრებამ, ამას კი კი მნიშვნელოვანი (და დრამატული) პროცესები მოჰყვა არა მარტო პოლიტიკაში, არამედ, ხელოვნებაშიც. შეიძლება, ისტორიკოსები არ დამეთანხმონ, მაგრამ სტალინიზმის ბევრი ფორმულა სწორედ ხელოვნების და არა პოლიტიკის სფეროში ჩამოყალიბდა.

სოციალიზმის გამარჯვება ერთ სახელმწიფოში ტერიტორიულ შეზღუდულობას ნიშნავს. ტერიტორიული შეზღუდვა კი გულისხმობს, რომ არსებობს არა მხოლოდ სივრცე, არამედ, დროც. ეს სივრცის, დროის და კანონის ერთობლიობაა. და რახან ნებისმიერი ტერიტორია, მაგალითად, საბჭოთა კავშირი, რომელსაც სტალინი ძირითადად, რუსული იმპერიის საზღვრებში მოიაზრებდა, გულისხმობს დროსაც, და გარკვეულწილად, ისტორიულ დროსაც, ისტორია პოლიტიკური ინტერესის ცენტრში მოექცა.

1932 წელს სტალინის ბრძანებით დაიშალა "პროლეტარ მწერალთა ასოციაცია" (რომელიც ბულგაკოვის „ოსტატსა და მარგარიტაში“ ჰყავს გამოყვანილი). რაპპელები[8], უპირისპირდებოდნენ ძველ კულტურას. არა მხოლოდ რაპპელები არამედ, სხვა ჯგუფებიც – მაიაკოვსკი, ფუტურისტები, ავანგარდისტები ამბობდნენ, რომ ისტორია ესაა ბალასტი, რომელიც უნდა გადავაგდოთ. (მაიაკოვსკის ჰქონდა ცნობილი ლოზუნგი პუშკინის თანამედროვეობის გემიდან გადმოგდების შესახებ). ქართველი რაპპელების ლოზუნგი იყო –"ჩვენი ეგნატე, თქვენი – ილიაო". 1932 წელს რაპპი დაიშალა და მწერალთა კავშირის დაარსებაზე მუშაობა დაიწყო. სწორედ ამ პერიოდში შეიცვალა მიდგომა ისტორიის და მათ შორის, ლიტერატურის ისტორიის მიმართ. გორკის[9] ცნობილი გამოსვლის შემდეგ, სადაც მან სოციალისტური რეალიზმის მთავარი პოსტულატები ჩამოაყალიბა, მალაქია ტოროშელიძემ[10] წაიკითხა მოხსენება ქართული ლიტერატურის შესახებ, სადაც ისაუბრა არა პროლეტარულ ლიტერატურაზე, არა

---

8 РАПП-რაპპი – საბჭოთა პროლეტარ მწერალთა გაერთიანება, რომელიც 1925 წელს პროლეტარ მწერალთა პირველ საკავშირო კონფერენციაზე შეიქმნა და 1932 წლამდე იარსება.

9 სოციალისტური რეალიზმის მთავარი იდეოლოგის, მაქსიმ გორკის (1868–1936) გამოსვლა 1934 წელს, მწერალთა საკავშირო ყრილობაზე. http://gorkiy.lit-info.ru/gorkiy/articles/article-270.htm

10 მალაქია ტოროშელიძე (1880–1938) საბჭოთა ჟურნალისტი და საზოგადო მოღვაწე, თსუ–ს რექტორი, 1931-1936 წლებში – საქართველოს სსრ საგეგმო კომიტეტის თავმჯდომარე და სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილე. იმავდროულად, 1934-1935 წლებში, მარქს-ენგელს-ლენინის ინსტიტუტის თბილისის ფილიალის დირექტორი და მწერალთა კავშირის თავმჯდომარე, 1936 წელს – განათლების სახალხო კომისარი.დახვრიტეს 1938 წელს.

იმაზე, რომ პროლეტარი მწერლები უმღერიან მუშათა კლასს, გასაბჭოებას, კოლექტივიზაციას და ა. შ. არამედ, თქვა, რომ ქართული ლიტერატურა მეხუთე საუკუნიდან იწყება და შემდეგ მოყვა ის ყველაფერი, რასაც ქართული ლიტერატურის ისტორიის შესახებ სკოლის წიგნებში დღესაც ვსწავლობთ. ქართული ლიტერატურის ისტორია (ევროპული ხაზის წამოწევით და აზიურის დაკნინებით) პირველად სწორედ მის მოხსენებაშია წარმოდგენილი. ეს მოხსენება, რომელიც, როგორც ჩანს, ”სახელმწიფო დაკვეთას” წარმოადგენდა (და რომლის დაწერაში, დაუდასტურებელი მონაცემებით, გერონტი ქიქოძემ მიიღო მონაწილეობა), ისტორიის სრულ რეაბილიტაციას ნიშნავდა. საქართველოს დაეკისრა როლი, შეექმნა მითი საბჭოთა კავშირის ისტორიის სიძველის შესახებ. საბჭოთა ისტორიის წიგნებში ეწერა, რომ ისტორია ურარტუდან იწყებოდა, რომელიც ოდესღაც სომხეთის ტერიტორიაზე მდებარეობდა. 1932–1937 წლებში ისტორიის რეაბილიტაციის მასიური პროპაგანდა მიდიოდა. 1937 წელს მთელი კავშირის მასშტაბით აღინიშნა პუშკინის დაბადების დღე და ამასთანავე, „ვეფხისტყაოსნის“ დაწერიდან 750 წლის იუბილე. ამავე წელს ილია ჭავჭავაძის იუბილეც აღნიშნეს. კულტურული პოლიტიკა სრულიად შეიცვალა – თუკი მანამდე ილია ისტორიის სანაგვეზე უნდა გადაეგდოთ, ახლა ილია ისტორიული ნარატივის მნიშვნელოვანი ფიგურა გახდა. ამავე დროს იწყება ახალი ისტორიული ნარატივის შექმნაც, რომლის ერთ-ერთი ავტორი სტალინიც გახლდათ. კანდიდ[11] ჩარკვიანის მოგონებების მიხედვით სტალინი უშუალოდ მონაწილეობდა საქართველოს ისტორიის სასკოლო სახელმძღვანელობის შედგენაშიც. ნიკო ბერძენიშვილიც იხსნებს, რომ სტალინი შეხვდა მას და სიმონ ჯანაშიას და მათ დაწერილ სახელმძღვანელოებში შესწორებები შეიტანა. როდესაც ნარატივს ვამბობ, ვგულისხმობ (ამ შემთხვევაში) არა თხრობის შინაარსს, არამედ მის მოდუსს.

ის ისტორიული ნარატივი, რომელსაც ჩვენ დღეს ვეყრდნობით, სტალინის მიერაც არის შექმნილი. ნებისმიერი ნარატივი ტელეოლოგიურია – თხრობა ყოველთვის რაღაც მიზნისკენ არის მიმართული. ამერიკელ ისტორიკოსს, ჰეიდენ ვაიტს[12] აქვს წიგნი "მეტაისტორია", სადაც ის ცდილობს დაასაბუთოს, რომ ნებისმიერი ისტორიული თხრობა რომელიმე ტროპს შეესაბამება – ან მეტაფორას, ან მეტონიმიიდას, ან სინეკდოქას, ან ირონიას. ყოველ მეტაფორას თავისი იმპლიკაცია აქვს. მაგალითად,

11 კანდიდ ჩარკვიანი (1907–1994) ქართული პარტიული მუშაკი. 1938–1952 წლებში საქართველოს კომპარტიის გენერალური მდივანი.

12 ჰეიდენ ვაიტი (Hayden White) – თანამედროვე ისტორიკოსი და მკვლევარი. კალიფორნიის უნივერსიტეტის პროფესორი.

მეტაფორული ნარატივი ყოველთვის რომანს შეესაბამება, რომანში აღწერილი ისტორია გმირული ეპოპეაა, რომელიც საბოლოოდ, ადამიანის, კაცობრიობის გამარჯვებით მთავრდება. სტალინის ისტორიული ნარაცია ჰეროიკულია – მთელი ისტორია საბჭოთა კავშირამდე იყო ერთი მაგისტრალური ხაზი, რომელიც ჯერ სოციალიზმის, ხოლო შემდეგ კომუნიზმის გამარჯვებით გვირგვინდებოდა.

ისტორიაც და თანამედროვეობაც სწორედ მომავლის გადასახედიდან უნდა ყოფილიყო შეფასებული. (სწორედ ამაში მდგომარეობდა სოციალისტური რეალიზმის ერთ-ერთი ფორმულის არსი: რეალობა ისტორიულ განვითარებაში უნდა ყოფილიყო შეფასებული). შესაბამისად, ეს ისტორიული ნარატივი აწყობილი იყო ბევრი რამის იგნორირებაზე: მაგალითად, საქართველოს რუსეთთან შეერთება, ან საქართველოს ევროპული გზა უალტერნატივოდ განიხილებოდა. შეიძლება ითქვას, რომ "უალტერენატივობების" მთელი სერიაა შექმნილი საბჭოთა ისტორიის სახელმძღვანელოებში. ისტორიის პირდაპირ ფუნქციონირებაზე, როგორც ტერიტორიული საკითხების ლეგიტიმაციის მექანიზმზე ზურამ უკვე ისაუბრა, ამიტომ, მე აღარ შევჩერდები.

შესაბამისად, უკვე ნახსენები სოციალისტური რეალიზმი, ისტორიისა და ხელოვნების ზღვარზეა მოქცეული და ერთსა და იმავე პოსტულატს (ისტორიის (რეალობის) განვითარების პერსპექტივაში დანახვას მოითხოვს. ეს მიმდინარეობა 30-იანი წლების დასაწყისიდან იწყება. სოციალისტურ რეალიზმს ერთი გამოკვეთილი ავტორი არ ჰყავდა – სტალინი, გრონსკი, გორკი მონაწილეობდნენ დისკუსიებში, რომლებშიც გაჩნდა ტერმინი "სოციალისტური რეალიზმი", ისევე, როგორც ჩამოყალიბდა მისი საკმაოდ ბუნდოვანი ჩარჩოები. სოციალისტური რეალიზმი რეალობასთან სპეციფიკურ დამოკიდებულებას გულისხმობს. მოვიყვან სოციალისტური რეალიზმის მწერალთა კავშირის პირველი ყრილობის მიერ დამტკიცებულ ფორმულას – *Социалистический реализм, являясь основным методом советской художественной литературы и литературной критики, требует от художника правдивого, исторически-конкретного изображения действительности в её революционном развитии. Причём правдивость и историческая конкретность художественного изображения действительности должны сочетаться с задачей идейной переделки и воспитания в духе социализма.*[13] რას ნიშნავს რეალობის აღწერა მის ისტორიულ, რევოლუციურ განვითარებასთან მიმართებაში?

[13] Первый всесоюзный съезд советских писателей. Стенографический отчет, 1934, с. 17

ვიცით, რომ არანაირი ზუსტი აღწერა არ ყოფილა, არც ჩვენი, არც სხვისი, არც არანაირი გაგებით. ეს იყო რეალობის შექმნა, ეს იყო სივრცე, სადაც რეალობასა და გამონაგონს შორის საზღვარი ძალიან გამჭირვალე გახლდათ.

რა შეხება ჰქონდა ამ ყველაფერს საქართველოსთან? ვთქვით, რომ ეპოპეაა წამყვანი ჟანრი კინოშიც და ლიტერატურაშიც. ამ პერიოდის ქართული ლიტერატურის მთავარი ჟანრი სწორედ რომანი ხდება. ისეთი რომანი, როგორიც კონსტანტინე გამსახურდიას *"ბელადი"* იყო და პირდაპირ ეძღვნებოდა სტალინს, მაინც გამონაკლისს წარმოადგენდა. ძირითადად, ამ პერიოდის ქართული რომანი ისტორიული მიმართულებით ვითარდებოდა. ოღონდ, ისტორია გადამუშავებული იყო და გამონაგონსა და რელობას შორის საზღვარს შლიდა ისევე, როგორც იშლებოდა ეს ზღვარი აწმყოში. მაგალითად სუხიშვილების ანსამბლს მოვიყვან. ილიკო სუხიშვილმა, და ეს არ ამცირებს მის მნიშვნელობას, თავად გამოიგონა ქართული ცეკვები და კოსტიუმები. შემდეგ, წლების განმავლობაში იქმნებოდა წარმოდგენა, რომ სწორედ ასეთია ქართული ხალხური ცეკვა და ნაციონალური კოსტიუმი. დაახლოებით იგივე გააკეთეს ქართველმა მწერლებმა საქართველოს ისტორიის პოპულარიზაციის საქმეში. ამის გვიანდელი, მაგრამ ყველაზე ნათელი მაგალითია ლევან სანიკიძის *"უქარქაშო ხმლები"*, – სრულიად ფალსიფიცირებული ისტორიის კარგი მაგალითი, ჰეროიკული ნარატივის უკიდურესი ფორმა.

ჩემი მეორე თეზისი, რასაც სტალინის ნაციონალისტობის დასამტკიცებლად მოვიყვან, ისაა, რომ ქართული ნაციონალიზმი, რომელიც ჩვენ დღესაც გვაქვს, ფუნდამენტურადაა გადამუშავებული სტალინის პერიოდში და მეტ-ნაკლებად სტალინის მეთვალყურეობის ქვეშ.

საქართველოში გიორგი სააკაძის კულტის შექმნა უშუალოდ სტალინის დამსახურება იყო. მიხეილ ჭიაურელმა, სტალინის მითების მთავარმა შემქმნელმა *"გიორგი სააკაძე"* მეორე მსოფლიო ომის დროს გადაიღო. სტალინმა თავისი ისტორიული გენეალოგია გამოიგონა რუსეთშიც და საქართველოშიც: იმპერიული რუსეთი ივანე მრისხანეს დროს შეიქმნა, პეტრე პირველის გავლით და დაასრულა სტალინმა, ამგვარი პარადიგმა იყო საქართველოშიც: დავით აღმაშენებლის კულტი მანამდე არ არსებულა, შუა საუკუნეების ოქროს ხანის შესახებ მოგონება თამარის სახელთან იყო დაკავშირებული. სტალინის ეპოქაში დაწერა კონსტანტინე გამსახურდიამ "დავით აღმაშენებელი", მოგვიანებით, შოთა მესხიამ – "ძლევაი საკვირველი" და ის ძეგლი, რომელიც დღეს

დიღომში დგას, სტალინურად გაფილტრული დავით აღმაშენებელია. როდესაც საქართველოს პრეზიდენტი დავით აღმაშენებლის საფლავთან იფიცებს, შეიძლება გაცნობიერებული არა აქვს, მაგრამ სწორედ სტალინურ ტრადიციაში ეწერება.

თუ გავიხსენებთ სტალინისეულ ფორმულას სოციალისტური რეალიზმისა, ფორმით სოციალისტური და შინაარსით – ნაციონალისტური, დავინახავთ გარკვეულ დიფუზიას: ხდება ნაციონალურის ტრანსფორმაცია სოციალისტურის მიხედვით (ისევე, როგორც სოციალისტურისა ნაციონალურის მიხედვით). ფორმისა და შინაარსის მკაფიოდ გაყოფა არ შეიძლება, ეს ორი რამ მუდმივ ურთიერთქმედებაშია. ამ დიფუზიის ერთ-ერთი გამოხატულება იყო სტალინის სტატია პრავდაში „მარქსიზმი და ენათმეცნიერების საკითხები“ (1950), სადაც ენის ნიკო მარისეული კლასობრივი თეორია ჩანაცვლებული იყო (არანაკლებ პოლიტიზირებული) ნაციონალური თეორიით. ეს სტატია, რომელსაც პოლიტიკასთან თითქოს არაფერი ჰქონდა საერთო, „საბჭოთა“ (არატერიტორიულ) პროექტზე საბოლოოდ უარის თქმას ნიშნავდა „ეროვნებათა“ პროექტის სასარგებლოდ. საბჭოთა კავშირი, ფრანსინ ჰირშის წიგნის სათაურს რომ დავესესხო, ნაციათა (ერთა) იმპერია გახდა, სადაც ყოველი ერი და ეროვნება გარკვეულ ტერიტორიასთან იყო ასოცირებული და შესაბამისად, ერის და ეროვნების ცნება ამ სახელმწიფოში თუმცა დაუსახელებელი, მაგრამ განმსაზღვრელი აღმოჩნდა.

1936 წლის კონსტიტუციის შემდეგ საქართველო აღარ იყო ამიერკავკასიის ფედერაციის შემადგენლობაში. (მიუხედავად იმისა, რომ ეს აზრი 12 წლით ადრე ნაციონალურ უკლონად იყო შეფასებული) საბჭოთა ეროვნულმა პოლიტიკამ ყველა ერს და ეროვნებას თითქოს საკუთარი ადგილი მიუჩინა. ამან მიგვიყვანა იქამდე, რომ ეროვნული ეთნიკურს გაუთანაბრდა. ეროვნულის და ეთნიკურის თანხვედრის შედეგია, მაგ. ზვიად გამსახურდიას ეთნიკური ნაციონალიზმი, რამაც მოიტანა კონფლიქტები ოსებთან და აფხაზებთან.

ვფიქრობ, ნაციონალურის და სოციალისტურის დიფუზია მისგან მომდინარე ეთნონაციონალიზმით არის ის ცენტრალური ბალასტები სტალინური მემკვიდრეობისა, რომელბიც ჩვენთან დღესაც დიდ როლს თამაშობს. რას მოვუხერხებთ ამ მემკვიდრეობას, რომელიც ჩვენი სურვილით არ მიგვიღია, მაგრამ მაინც შეგვხვდა, ჩვენზეა დამოკიდებული.

ზურაბ ქარუმიძე – ზაალმა სტალინის ლატენტური ნაციონალიზმი გაგვიშიფრა და სტალინის პოსტმოდერნისტული ესთეტიკის ელემენტებზე ისაუბრა. საინტერესოა სტალინის ავანგარდისტობაც. მაგალითად, ისეთი არაკომუნისტური მოვლენა, როგორიც ჯაზი იყო, სტალინს 1947 წლამდე არ აუკრძალავს, ვიდრე ჩერჩილმა არ წარმოთქვა თავისი ცნობილი სიტყვა, საიდანაც დაიწყო ცივი ომი. ცნობილია, რომ მანამდე სტალინი მუსიკოსებს იბარებდა და თვითონაც ინტენსიურად უსმენდა ჯაზს.

ცოტა მტკივნეულია, რომ ბევრი რამ, რაც ჩვენ მსოფლმხედველობაში და ჩვენ ქვეყანაში დღეს ხდება, ისევ და ისევ იმ კაცის ნამოქმედარის შედეგია, რომელსაც ვერა და ვერ დავაღწიეთ თავი. ერთი შენიშვნა მაქვს ნარატივების ტელეოლოგიურობასთან დაკავშირებით. ეს ძალიან რთული თემაა – გააჩნია, ნარატივს როგორ შევხედავთ: თუ კოლექტიურ ან ნაციონალურ ნარატივზე ვსაუბრობთ, ტელეოლოგია უფრო მომავალზე ორიენტაციას გულისხმობს. ნაციონალური ნარატივი, ძირითადად მაინც წარსულზეა ორიენტირებული. უპირველეს ყოვლისა, მისი მიზანი იდენტობის ფორმირება და ამ იდენტობის გამაგრებაა. რა თქმა უნდა, ეს სტალინს კარგად ესმოდა და საბჭოთა ადამიანის იდენტობაზე მუშაობდა.

ნოდარ ნათაძე, ფილოსოფოსი და პოლიტიკოსი – დღეს ჩემთვის ახალი ბევრი რამ გავიგე, მაგალითად, სტალინის ავანგარდისტობის შესახებ, თუმცა, მაინც მგონია, რომ სტალინიზმის განსაზღვისას ძირითადი ხაზი გამოტოვეთ. გავიხსენებ, რომ სტალინის ეპოქაში ერთადერთი მთავარი ლოზუნგი მუშაობდა – "დავეწიოთ და გავუსწროთ დასავლეთის ქვეყნებს". რუსმა ხალხმა და მთლიანად ერმა შეგნებულად აირჩია სტალინური კურსი – მოვიჭიროთ ქამრები, დავთმოთ მორალი, დავთმოთ პირადი თავისუფლება, დავთმოთ დემოკრატიისკენ სწრაფვა, ოღონდ მივაღწიოთ რევანშს, დავეწიოთ და გავასწროთ იმას, ვისთანაც დღეს თავს ჩამორჩენილად ვგრძნობთ. როცა სტალინი თავის ხუთწლედებს ამართლებდა, მას, სხვათა შორის, გამოსვლებში ასეთი არგუმენტიც მოჰყავდა. "რუსეთს სულ ურტყამდნენ, ურტყამდნენ ჩამორჩენილობის გამო!" ეს ლოზუნგი მართლა მუშაობდა. რუსმა ხალხმა ხელშეკრულება დადო ეშმაკთან: ყველაფერს ვთმობ, სამაგიეროდ, მინდა ზოგადსახელმწიფოზრივი ძალა. ამის ანალოგიაა ფაშიზმიც. თომას მანის თვალს ეს არ გამორჩენია და "დოქტორი ფაუსტუსის" ბოლოს საუბრობს ამ თემაზე. სტალინი მოკლეს მაშინ, როდესაც მან ეს ომი წააგო.

დარბაზიდან – რუსეთის მართლმადიდებელ იმპერიაში, როცა ერთი იდეოლოგია მეორეთი რევოლუციის შემდეგ შეიცვალა, სიონისტურმა ძალებმა გაიმარჯვეს, რომლებმაც რუსი ერის ექსპერიმენტად საბჭოთა კავშირი მოგვცეს. ცნობილია, რომ ბოლშევიკებში მხოლოდ ორი იყო არაებრაელი, დანარჩენები რუსი ებრაელები იყვნენ. მაინტერესებს, რა იყო ის ძირითადი, რაც სტალინმა სასულიერო სემინარიიდან წაიღო? იყო თუ არა ეს ის საიდუმლო იარაღი, რომლითაც სიონისტურ ძალებს ებრძოდა? იარსებებდა თუ არა საქართველო, როგორც სახელმწიფო, თუ არ იქნებოდა საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესია?

ზაალ ანდრონიკაშვილი – ნებისმიერი წარმოდგენა იმის შესახებ, რომ არსებობენ რაღაც სიონისტური ძალები და შეთქმულება, ერთ-ერთ ყველაზე საშინელ მონაჩმახად მიმაჩნია, რაც კი კაცობრიობის ისტორიაში არსებობს. ბოლო შეკითხვის პასუხად გეტყვით, რომ ისტორიას არ გააჩნია თურმეობითი ფორმა. საქართველო დღემდე მოვიდა, როგორც ქვეყანა, რომლისთვისაც მართლმადიდებლური მსოფლმხედველობა მეოთხე სუკუნიდან განმსაზღვრელი იყო. იარსებებდა თუ არა საქართველო, მუსულმანური ქვეყანა რომ ყოფილიყო, ამაზე ვერავინ გასცემს პასუხს. თუ იარსებებდა, ის სულ სხვანაირი ქვეყანა იქნებოდა.

გიორგი გვახარია, კინომცოდნე – სად იყო ილია ჭავჭავაძე? როცა მიხეილ ჭიაურელს სტალინზე ფილმების გადაღება აუკრძალეს, მან თქვა, – მე კიდევ ერთი კერპი, ილია ჭავჭავაძე მყავსო. რატომ მოხდა ეს?

მეორე შეკითხვა – რელიგიის, ბიზანტიის და მართლმადიდებლობის გარეშე არ შეიძლება სტალინიზმზე საუბარი. რა შეინარჩუნა მან აქედან? თუ გავიხსენებთ 1937 წლის დეკადას მოსკოვში, შეიძლება ის აღვწეროთ, როგორც სტალინის სურვილი, საქართველოს ისტორიას რუსეთის ისტორია დაეპყრო. არის ასეთი თვალსაზრისი, რომ სტალინი არ ყოფილა ქართული მოვლენა, რომ ის რუსი იყო. რატომ არ უნდა დავუშვათ მოსაზრება, რომ სტალინი ქართული მოვლენაა? 1937 წლის დეკადიდან აშკარად გამოიკვეთა სტალინის, როგორც ქართველი ნაციონალისტის როლი. გავიხსენოთ ისიც, რომ ექიმთა საქმე, კოსმოპოლიტების წინააღმდეგ ბრძოლა მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ განსაკუთრებით გამძაფრდა, მაშინ, როცა საზოგადოების გარკვეული ნაწილი მიუხვდა სტალინს იმ ტაქტიკას, რომელიც მან 30-იანი წლებიდან დაიწყო.

ზაალ ანდრონიკაშვილი – ცხადია, კავშირი ილია ჭავჭავაძესან არის. სტალინი ირჩევდა გენეალოგიურ ფიგურებს, მაგალითად, რუსეთში ივანე მრისხანეს ან პეტრე პირველს, რომელთა შორისაც საკუთარ თავს მოიაზრებდა. საქართველოში გენეალოგიური ფიგურა ილია ჭავჭავაძეა, საქართველოს "უგვირგვინო მეფე" და გარკვეულწილად, სტალინი ამთავრებს ილიას დაწყებულ საქმეს. (ამ წარმოდგენის ვიზუალიზაცია გახლავთ სურათი სტალინის მუზეუმში, სადაც ახალგაზრდა იოსებ ჯუღაშვილი ივერიის რედაქციაში ილია ჭავჭავაძეს ლექსს უკითხავს. ეს სურათი ისტორიის სტალინური ფიქციონალიზაციის ერთ-ერთი მაგალითია). თუმცა, სტალინი საქართველოს მომავალს დიდ გაერთიანებაში ხედავდა. როდესაც დღეს ვამბობთ ნატო და ევროკავშირი, ვგულისხმობთ, რომ დიდ გაერთიანებაშია ჩვენი გადარჩენა. ამასვე ფიქრობდა სტალინიც, როცა თვლიდა, რომ საქართველო რუსეთში გაშლიდა თავის პოტენციალს.

სერიოზულადაა გამოსაკვლევი ქართველი თერგდალეულების გავლენა სტალინის აზროვნებაზე. როგორც ჩანს, სტალინი თერგდალეულთა ტექსტებს კარგად იცნობდა. *"ენა, მამული, სარწმუნოება"* – მაშინ არ იყო კანონიზირებული ლოზუნგი, თუმცა გარკვეული წარმოდგენების ბირთვი კი გახდა. როცა სტალინი ერს განსაზღვრავდა, სტალინი "ერთობა ისტორიისას" უსვამდა ხაზს და პირდაპირ მიდიოდა ილიას *"ოსმალოს საქართველოსთან"*, სადაც ილია ამბობდა, რომ ერის ერთად ყოფნას ისტორიის ერთობა განსაზღვრავს. მამულის პრინციპი, ტერიტორიულობა, როგორც პრიორიტეტი, სწორედ ილიას "მამულის სარწმუნოებიდან" გამომდინარეობს. მაინც ვფიქრობ, რომ ილია ჭავჭავაძე სტალინისთვის არა მარტო გენეალოგიური წინაპარი, არამედ, იდეოლოგიური საკვები წყაროც იყო.

ბიზანტია, მართლმადიდებლობა და სტალინი ცალკე შესასწავლი და ძალიან საინტერესო თემაა, რომელიც მე არ მიკვლევია. მოგვიანებით შეიცვალა სტალინის მიდგომა ეკლესიასთან, მის დროს მოხდა ეკლესიის ლეგიტიმაცია, მაგრამ იმის ხარჯზე, რომ ეკლესიამ მოაწერა ხელი ზავის აქტს სტალინთან. ჩემთვის მნიშვნელოვანია ეკლესიის ინტელექტუალური გავლენები სტალინზე. აშკარაა, რომ არის რაღაც დამთხვევები მის სახელმწიფოებრივ მოდელსა და აღმოსავლურ ქრისტიანობას შორის. სოციალიზმის ქადაგება ნაციონალურ ენებზე რომ ხდებოდა, ეს სწორედ ქრისტიანობის ქადაგების ბიზანტიური მოდელია. ჩვენ რომ აღმოსავლეთ ევროპაში მოვხვედრილიყავით, ჩვენთვის ქრისტიანობის ენა ლათინური იქნებოდა.

რაც შეეხება ანტისემიტიზმს, სტალინის ნაშრომებში არანაირი ანტისემიტიზმი არ ჩანს, ის ეკამათება ებრაულ, დიასპორულ მოდელს და მას ტერიტორიულ მოდელს უპირისპირებს. როცა საბჭოთა კავშირი საბოლოოდ ჩამოყალიბდა, როგორც ტერიტორიების სახელმწიფო, ერთადერთი ერი, რომელსაც საკუთარი ტერიტორია არ ჰქონდათ, ებრაელები იყვნენ. ადამიანი, რომელიც არ არის მიბმული მიწას, არასანდოა – ესაა სტალინის ლოგიკის მაქსიმალურად ზედაპირული რეკონსტრუქცია.

დარბაზიდან – ამ დარბაზში არა მგონია ვინმემ ეჭვი შეიტანოს იმაში, რომ დღევანდელი ნაციონალიზმი, გარკვეულწილად, სტალინის შექმნილია. მაგრამ ნაციონალიზმი სტალინისთვის მიზანი იყო თუ საშუალება? ვფიქრობ, ის მას ქვეყნის სამართავად სჭირდებოდა. ცნობილია, რომ სტალინი ძველ და ახალ აღთქმას კითხულობდა და გააზრებული ჰქონდა, რომ ქვეყანას მარტო მარქსიზმით ვერ მართავდა. ამიტომ იყო ნებადართული ცოტა ნაციონალიზმი, ცოტა მართლმდიდებლობა და ა. შ. ჩემთვის საკამათოა ქართული ნაციონალიზმი, როგორც მისი შინაგანი მდგომარეობა.

ზაალ ანდრონიკაშვილი – მე არ მითქვამს, რომ სტალინი ქართველი ან რუსი ნაციონალისტი იყო. ნაციონალიზმი მისთვის იყო ფორმა, რითიც ის უყურებდა სახელმწიფოს. ის სახელმწიფოს ნაციის პრიზმაში აღიქვამდა. სწორედ ეს იყო მისი მოდელის წარმატებულების მიზეზი.

ზურაბ ქარუმიძე – ზაალმა ახსნა, რომ საუბარია სტალინის სტრუქტურულ და კონცეპტუალურ ნაციონალიზმზე და არა კონკრეტულად, ქართულ ნაციონალიზმზე. ჩვენ ბევრს ვსაუბრობთ ისტორიაზე, მაგრამ ჩვენში აღრეულია ორი რამ – ისტორია, როგორც ობიექტური მეცნიერება და ისტორია, როგორც კოლექტიური მეხსიერება. მეხსიერებას თავისი კანონები აქვს, მეხსიერებაში აუცილებლად მონაწილეობს გმირი – ან ინდივიდი, ან მთელი ნაცია, არის ძლიერი სენტიმენტი, და ბევრი ისეთი რამ, რაც ობიექტურ სურათს მაინცდამაინც არ შეესაბამება. სანამ ამ ორი რამის განსხვავებას ვერ ვისწავლით, მანამ მუდმივად იქნება ეს პრობლემები. ეს ურთულესი თემაა და მგონი, ამ საკითხზე ცალკე დისკუსიის მოწყობა შეიძლება.

პაატა საბელაშვილი, ლგბტ აქტივისტი – ჩემთვის მნიშვნელოვანია, დღეს რომ ქართველი მქვია, რამდენადაა კავშირში ეს იმასთან, რაზედაც აქ ვსაუბრობდით. მეორეხარისხოვანია ისიც, სტალინისთვის ნაციონალიზმი მიზანი იყო თუ საშუალება. დღეს ჩვენთან ეთნიკური ნაციონალიზმი რელიგიურმა ნაციონალიზმმა გადაფარა.

სტალინს ჰქონდა რელიგიურ ინსტიტუციებში ყოფნის მეხსიერება. თანამედროვე სახით ქართული მართლმადიდებლური ეკლესია სტალინის დროს ჩამოყალიბდა. მაინტერესებს სტალინიზმს თუ აქვს გავლენა დღევანდელი რელიგიური ნაციონალიზმის ფორმულირებაზე?

ზურაბ ქარუმიძე – ამის ვიზუალური დასტურიც არსებობს. ბაზრობებზე ხშირად მინახავს, როცა სტალინის ფოტოები და ღვთისმშობლის ხატები იკონოსტასებში ერთად აქვთ ხოლმე გამოფენილი.

ზაალ ანდრონიკაშვილი – ვიცით, რომ საბჭოთა პერიოდში ეკლესია სახელმწიფოს რეპრესიულ ნაწილთან ძალიან ახლო ურთიერთობაში იყო, ამიტომ, ლოგიკურია, ვივარაუდოთ, რომ დღევანდელი ეკლესია საბჭოთა ეპოქის პროდუქტია, წარმოდგენები სახელმწიფოზე, რომელიც დღეს ეკლესიას აქვს, პირდაპირ საბჭოთა კავშირიდან მომდინარეობს. თეოკრატიის იდეა, რაც მეტ-ნაკლები დოზით მთავარი და წამყვანია ქართული მართლმადიდებლობისთვის, საბჭოთა არ არის, მაგრამ ფორმები, რითიც ამ იდეების მოწოდება ხდება, ნამდვილად საბჭოთაა.

ვახტანგ ბახტაძე – ცნობილია ტერმინ "ნაციოს" სემანტიკური და სტრუქტურული მნიშვნელობა. როგორ შეიძლება სტალინი, რომელიც სატანისტური მეგაპროექტის, კომუნიზმის წარმომადგენელია, განხილული იყოს ნაციონალიზმთან მიმართებაში სტრუქტურული მნიშვნელობით?

ზაალ ანდრონიკაშვილი – საბჭოთა კავშირი, რომელიც სტალინმა შექმნა, ტროცკიზმის მსოფლიო რევოლუციის მოდელს უპირისპირდებოდა. ნაციონალიზმში ვგულისხმობ იმას, რომ სტალინი ერთ შემოსაზღვრულ ტერიტორიაზე და არა გლობალურად აშენებდა კომუნიზმს. იმპერიულს არ ვხმარობ, იმიტომ, რომ იმპერია თავისი არსით გლობალური პროექტია. სტალინის ნაციონალიზმში ვგულისხმობ სწორედ იმას, რომ ის ფიქსირებულია სწორედ ერთ ცალკე აღებულ სახელმწიფოზე და არა მსოფლიო რევოლუციაზე.

ნოდარ ნათაძე, ფილოსოფოსი და პოლიტიკოსი – სტალინის მოქმედებაში გამჭოლი ხაზია ქართველოფობია. მან თქვა, საქართველოს სამოქალაქო ომში არ დაუღვრია სისხლი, დაე, ახლა დაღვაროსო; მან 1924 წელს, როცა ორთქმავალმშენებელი ქარხნის მუშებმა უსტვინეს, თქვა – გადახანით მთელი თავადაზნაურული საქართველოო; 1921-დან 1941 წლამდე 72 000 ქართველი დახვრიტეს, რაც მთელი ერის

3% იყო; ქერჩში რაც მოხდა, ვიცით. როგორ ფიქრობთ, ამის შემდეგ შეიძლება თუ არა, სტალინური ნაციონალიზმის გაგება მხოლოდ სტრუქტურული აზრით და არა როგორც რუსული ნაციონალიზმის და ანტიქართული ნაციონალიზმისა? მას თავი რუს ხალხთან ჰქონდა გაიგივებული.

ზაალ ანდრონიკაშვილი – სწორედ ამიტომ შევარჩიე ეს ნეიტრალური პოზიცია, როცა ვერ ვამბობ, რომ ის ქართველი ნაციონალისტი იყო, მაგრამ ვერც იმას ვამტკიცებ, რომ რუსი ნაციონალიტი იყო. რაღაც ქართული, ისევე, როგორც რუსული შრეები მის ნაციონალიზმში არსებობს. მაგრამ იმის თქმა, რომ ის პირწავარდნილი რუსი იყო, და არ ყოფილა ქართველი, შეცდომაა.

29 მარტი, 2011 წელი

დისკუსიის ვიდეო ვერსია შეგიძლიათ იხილოთ:

http://sovlab.ge/ka/multimedia/video/stalinism-and-georgian-nationalism

ან

http://www.youtube.com/user/sovlab

შემდეგი დისკუსია გაიმართება 29 აპრილს, 18:00 საათზე გოეთეს ინსტიტუტში. ლექცია დისკუსიის თემაა:

წარსულის რეკონსტრუქცია: ისტორიოგრაფიის როლი საბჭოთა წარსულის გააზრებაში